

Koningin van de nacht

Yvonne Keuls

Koningin van
de nacht

Anthos|Amsterdam

Met dank aan Wanda Gloude, Jennifer Boomkamp en
Maartje de Jong van AmbolAnthos voor hun toewijding,
inzet en deskundigheid en omdat zij nog weten
hoe een boek ruikt.

ISBN 978 90 414 2489 1

© 2013 Yvonne Keuls

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustraties © Günay Mutlu / Getty Images (doek),

© Mayte Torres / Flickr / Getty Images (violiste)

Foto auteur Mark Kohn

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Voor Miriam Kruishoop, filmregisseur in Los Angeles,
die mij ertoe bracht het boek te schrijven
dat al jaren in mij klaarlag.

Is het echt gebeurd, mam?
Niet allemaal.
Wat wél?
Daar kom je vanzelf achter.
Wanneer?
Als het gebeurt.
Gebeurt het dan?
Het kán gebeuren.

Gesprek met mijn Indische moeder

I

Toen Daan klein was, dacht hij dat er binnen in zijn hoofd plaatjes zaten, die hij in zijn droom verzamelde. Als hij zijn ogen sloot, kon hij naar binnen kijken en navertellen wat hij zag. Dat noemden de mensen fantaseren.

‘Daan is een kleine fantast,’ zei Isabel, die voor hem en zijn vijf jaar oudere zusje Roos zorgde, en ze lachte erbij, dus vond ze het leuk. Later, toen hij al op school zat en ‘groot’ was, begreep hij dat hij die plaatjes in zijn hoofd zelf maakte. Van alle gebeurtenissen in zijn leven hield hij zo’n plaatje over. ‘Gebeurtenis’ was ook niet zomaar een woord, het betekende: er gebeurt iets wat belangrijk genoeg is om in een nis te bewaren. Want niets mag vergeten worden. Wat gezien wordt of gevoeld, heeft betekenis en kan het leven een andere wending geven. En als je doodging, zei Isabel, zag je die plaatjes nog één keer langskomen, dan wist je wat je op de wereld gedaan had. Er was natuurlijk niet één wereld. Er waren er twee. In de ene gebeurde er van alles met Daan en kon hij alleen maar verwonderd toekijken, en in de andere kon hij fantaseren, kon hij zélf alles laten gebeuren. Als hij dat wilde, kon hij zelfs zijn moeder laten bestaan in alle dingen. Dan was ze overal in huis. In haar boeken, haar muziekboeken, die ze met rond appeltjeshandschrift in de kantlijn van aantekeningen had voorzien. In de foto’s, waarin ze de tijd doorliep. In haar toneelkijker, die ze meenam

naar de opera. In haar verzameling vingerhoedjes, die hij op al zijn vingers zette, waarna hij net zolang op het tafelblad trommelde tot Isabel riep: 'Daan, schei ermee uit en leg ze terug!' En in de slaapkamerspiegel, waarin hij ieder ogenblik haar beeld verwachtte. In al die kleine dingen, de parfumkaartjes tussen haar zakdoeken, de gedroogde rozen, de poederdons met de onvergelykelijke geur, maar vooral in haar klerenkast, die zo groot was dat hij erin kon lopen, haar luchtje opsnuivend – alweer die geur. Hij bevoelde de glanzende stof van haar jurken, die zij droeg wanneer ze een concert gaf. Ze waren versierd met borduursel en glitters, en terwijl hij zich er een weg doorheen baande, was het alsof zijzelf langs zijn gezicht gleed. Zie je wel, ze bestond! Omdat hij het wilde!

Onder in de kast stonden haar schoenen. Soms stapte hij daar met zijn eigen schoenen in, en als het lompe, zwarte schoenen waren, fantaseerde hij dat zijn moeder ermee door de tuin liep, onder de donkergroene bomen, waar het na een regenbui altijd schemerig en vochtig was. Daar stond het marmeren beeldje, een jongen. Hij wist zeker dat hij de marmeren jongen was uit de tuin van het sprookje van de kleine zeemeermin. En daarachter, bij de bemoste muur, stond de gouden regen, de lievelingsboom van zijn moeder. Daar begon het rijk van de zeeheks, dat wit en blauw van kleur was, zoals op de tekening van zijn sprookjesboek, en waar niets bewoog. Je kon daar alleen maar komen wanneer de bruisende draaikolk voor de muur je niet had vastgegrepen en naar de diepte had gesleurd. Maar dat was natuurlijk niet echt. In het echt was er geen bruisende draaikolk, maar wildgroeiend struikgewas, een braamstruik met veel doornen. En daarachter, in de zijmuur, was een poort met een verzakte deur. Die kreeg je open door hard aan een klink te trekken. Eerst bleef die deur van onderen vastzitten, maar

dan ineens schoot hij over de tegels heen en was de poort open. Dan stond je in een drukke winkelstraat en hoorde je echte kinderen spelen en joelen.

Als Daan in lichte, witte schoenen stapte – met blote voeten natuurlijk –, zag hij zijn moeder in de zon staan, in het hart van de tuin, waar het terras spiegelde als een stille vijver. Tussen de gespleten tegels woekerde daar het ‘eeuwig leven’, een oerplant met heldergroene blaadjes die van een afstand op kroos leken. Soms wrong hij zijn voeten in schoenen met hoge hakken. Gouden of zilveren schoentjes, opengewerkt en met stras steentjes of fluwelen linten. Dat waren haar concert schoenen. Die waren niet om op te lopen en vormden één geheel met haar glanzende concertjurken.

Zijn moeders gezicht was in zijn brein geprent door het levensgrote portret dat boven de schoorsteen in de salon hing. Als Daan de kamer binnenkwam, had hij soms het gevoel dat ze hem aankeek met haar donkere ogen. Dan voelde hij zich schuldig. Hij was vast iets vergeten te doen. ‘Ja, ik dóé het al,’ zei hij dan, alleen wist hij niet wát. Zijn moeder zou wel vioolspelen bedoelen, maar dat was nou net het enige waar hij geen zin in had. Zijn moeder droeg op het portret een van haar glanzende jurken. Eén schouder was ontbloot, over de andere was een nachtblauwe shawl gedrapeerd. Op de arm van de blote schouder steunde haar viool. De strijkstok hield ze in de andere hand. De kin fier omhoog. Haar wang lag zacht tegen het hout. Op dit portret was zijn moeder Rosalinde Blik, concertvioliste en vioolpedagoge. ‘Les aan gevorderden,’ zei hij erachteraan. Hij wist niet wat dat betekende, maar hij had het zien staan op de onderste van de twee koperen platen naast de voordeur. Zijn vader was ook een ‘Lesaangevorderden’, dat stond op de bovenste koperen plaat.

DANIËL ZACHARIAS MAANDAG
COMPONIST – CONCERTPIANIST
LEERLING VAN ROBERT CASADESUS
LES AAN GEVORDERDEN

Daan heette eigenlijk ook Daniël, net als zijn vader. Maar dat was te verwarrend voor als ze geroepen werden. Isabel hakte de knoop door. In huis heette hij Daan en zijn vader Daniël. Voor de leerlingen was zijn vader meneer Daniël, of meneer Maandag. Op straat werd Daan door zijn vriendjes Maandag genoemd. Alle jongens noemden elkaar bij de achternaam om net zo gewichtig te lijken als hun vaders. Het waren kleine krachtpatsertjes, straatvechttertjes met blozende wangen en sommige staken een kop boven Daan uit. Ze waren ook sterker en ruwer. Ze imiteerden in alles de manieren van de hogereklassers, hun wijze van lopen, het spugen op de grond, het vloeken. Daan was bang voor hen, maar toch bleef hij in hun buurt hangen.

In het eerste jaar van de oorlog trokken de jongens na schooltijd langs de huizen om oud koper op te halen. Ze zeiden tegen de bewoners dat de Duitsers koper nodig hadden om hulzen van kogels te maken, maar ze verkochten het aan opkopers. Ze hadden het vooral gemunt op de Indische families in de wijk, die veel koper bezaten en door hun bescheidenheid en angst makkelijk te overbluffen waren. Daan was als toeschouwer vaak in de buurt van zo'n voordeur waar deze afpersing plaatsvond. ('Als u niets afgeeft, moeten wij uw naam doorgeven en dan komen de Duitsers zelf.') Dat hele machtsspel eromheen intrigeerde hem, op de een of andere manier wilde hij zichzelf bij de jongens belangrijk maken. Met kloppend hart had hij uit de boekenkast van zijn vader twee zware, antieke koperen vazen gepikt (de 'Egyptenaren', zo genoemd omdat er Egyptische afbeeldin-

gen op gegraveerd waren) om zich bij de jongens 'in te kopen'.

Groskamp was de onmiskenbare leider van de groep. Hij werd altijd geflankeerd door Hamstra en De Kruik en op de voet gevolgd door zijn herdershond Hiet. Hiet was genoemd naar Hitler die ook een herdershond had. Volgens Groskamp was dat de best getrainde hond ter wereld. Hij was ook nog een toonbeeld van ware vriendschap, want Hitler, zei hij, was in wezen een goed mens, een vriend, want anders kon die hond niet van hem houden. Hiet luisterde goed naar Groskamp en hij hield ook altijd zijn wijsvinger in de gaten. Groskamp hoefde maar naar de grond te wijzen, of de hond ging 'doodliggen', ook al was het midden op straat, en hij stond pas op wanneer Groskamp een opwaartse handbeweging maakte. Op het gezicht van Groskamp verscheen dan een glorieuze uitdrukking. Als Groskamp er niet was, dan waren Hamstra en De Kruik de leiders. Mos probeerde ook om de leider te zijn. Hij liet zich flankeren door Hijblom en Kranendonk, maar dat zette geen zoden aan de dijk, Mos miste de flair van het leiderschap. Hij had weliswaar ook een hond, Tippie, maar dat mormel rilde altijd en werd door zijn moeder vervoerd in een boodschappentas. En dan waren er de meelopers: Van Santen, Snoek, De Jong, Tetteroo, Stadhouders, Telling, Van Vreeswijk, Meertens en niet te vergeten het miezerige jongetje Wemeldingen, dat als hij wat zeggen wilde, altijd op zijn tenen ging staan en zijn vinger opstak. Eigenlijk mocht hij van Isabel niet met die jongens spelen, omdat zij ze te min voor hem vond. Niet vanwege hun afkomst – hun vaders waren keurige ambtenaren en leraren en ze woonden per slot van rekening in een goede buurt – maar omdat er bij hen thuis geen muziek werd gemaakt die boven het amateurniveau uitkwam. Maandag hoorde bij niemand. Niet bij Groskamp en con-

sorten, niet bij Mos met z'n Tippie en al helemaal niet bij de meelopers. Hij was 'anders' dan de jongens. Bovendien was hij donker, tener en bleek, voldoende redenen om hem in eerste instantie 'vreemd' te vinden. En hem te commanderen: 'Hé joh, ga daar staan, je bent kleiner dan ik... moet je een klap op je hoofd hebben?' Misschien dat hij daarom altijd vóór de groep uit tuimelde, want lopen kon zijn gesprong niet genoemd worden. Maandag ging nooit naar het verzamelpunt van de groep, het pleintje met het standbeeld van Thomson. Hij voegde zich pas bij de groep als die al compleet was.

Hij zag de jongens langs het huis sjokken en rende naar buiten. 'Wacht even, wacht even! Ik wil mee! Waar gaan jullie heen?' schreeuwde hij en dan wist hij niet hoe snel hij zijn plekje moest innemen.

Toen Daan vijf jaar oud was, begon zijn moeder te hoesten. Eerst leek het een zware verkoudheid, lastig met al haar concerten, maar het zou wel overgaan. Maar het werd erger. Bronchitis, zei zijn moeder, daar had ze als kind in de winter ook veel last van gehad. En Isabel knikte, ze was Rosalindes tante, ze had dat winter-ziek-zijn van haar van dichtbij maar al te vaak meegemaakt. Een beetje rust, zei ze, wat minder concerten, ze zou wat komen helpen, met het huishouden, met de kinderen, het zou wel overgaan.

De winter werd zomer en het hoesten werd een droge hoest. Daan kon zijn moeder nu makkelijk overal in huis lokaliseren. Ze hoestte zich de herfst door en de volgende winter in, van concerten kon geen sprake zijn en ten slotte werd er bij Rosalinde tbc geconstateerd. Daans moeder ging kuren in een Zwitsers sanatorium en Isabel kwam 'voor zo lang als dat nodig was' in huis.

Rosalinde was nooit eerder in Zwitserland geweest. Ze

voelde zich in dat sanatorium als in een vreemd landschap, tussen mensen die elkaar nauwelijks verstonden en die maar één ding met elkaar gemeen hadden: hun ziekte. Daniël zocht haar eens in de drie maanden op. Hij ging met de trein en bleef twee weken weg. Bij zijn thuiskomst vertelde hij Daan over dat vreemde landschap met de witte bergen en de witte wolken. Hij zei dat de zon zijn moeder weer een tintje bruiner had gemaakt en dat hij altijd feller scheen dan thuis, zodat de lucht er helblauw was.

Er was bij zijn moeder niet alleen maar zon, er was ook ozon, óóó-zon. Daan speelde met het woord, hij rekte het uit tot twee galmende klanken, die hem aan de ding-dong van de grote klok in de gang deden denken. Hij maakte het tot een toverwoord, dat hij soms plotseling kon zeggen, langzaam, luisterend, een magische dubbelklank, alsof de zon genezing was geworden.

Daans moeder zag er goed uit, zei zijn vader tevreden. Als je niet wist dat ze ziek was, zou je het niet geloven. Ze had gloeiende wangen en glinsterende ogen, ze was bijna nog mooier dan op haar portret in de salon. En ze was bijna genezen. Er werd door de dokters over gesproken dat ze naar huis mocht gaan, maar iedere keer bleek het ‘toch nog niet zover’ te zijn. Iedere keer kwam de koorts als een insluiper weer opzetten. Maar ze was opgewekt, zei Daniël en ze gaf hem ansichtkaarten vol appeltjeshandschrift mee en cadeaus voor Roos en Daan. Alleen wist Daan niet dat die van hem werden gekocht door een plompe jongen van de administratie, die als kind niets liever had gedaan dan met dek-sels slaan, hard trompetteren, ratelen, met messen gooien en met een katapult op vogels schieten. Vandaar dat zijn cadeaus met kabaal en geweld te maken hadden. Natuurlijk verbaasde het hem dat zijn muzikale moeder hem op die manier bedacht, maar hij was toch gerustgesteld – want ie-

mand die aan cadeautjes denkt, zou zeker niet doodgaan.

Toch gebeurde het. In september 1940. Daan was zeven jaar. Door de oorlog hoorden ze het pas veel later, want niemand ontving berichten uit het buitenland, en als je ze toch kreeg, was je een bofferd.

De eerste oorlogsmorgen werd Daan vroeg gewekt door geronk van vliegtuigen, luchtalarm en vreemd gedreun. Die vliegtuigen kende hij inmiddels wel, daarop had hij met de katapults van zijn moeder vaak geschoten. (Eenmaal zelfs raak, want toen stortte er een vliegtuig met een zwarte rook-sliert naar beneden.) Het luchtalarm kende hij ook. Daar kon hij lekker bij blèren en joelen en met zijn ratel draaien zonder straf te krijgen van Isabel. De ratel had ze hem al heel vaak afgepakt, niet om het lawaai dat hij maakte, maar om het onheil dat hij aankondigde. 'Kijk maar naar de melaatsen,' zei ze, 'die hebben ook zo'n ratel.' Maar Daan wist hem steeds weer terug te krijgen door haar voor te houden dat de ratel (en de zakmessen en de katapults, die Isabel hem ook regelmatig ontfutselde) het cadeau van zijn opgewekte, glansogige, weer een tintje bruinere moeder was geweest.

Het vreemde gedreun was afkomstig van bommen en afweergeschut. Daniël moest van Isabel verduisteringspapier aanbrengen en stroken papier op de ruiten plakken om het versplinteren ervan tegen te gaan. Hij klom op een wankel laddertje, dat door haar werd vastgehouden. Als ze hem het zwarte papier aangaf, liet hij de spijker vallen. Kreeg hij de spijker aangereikt, dan rolde het papier uit. Van de hamer had hij een instinctieve afkeer. Hij was zo bang dat hij op zijn vingers zou slaan, waardoor hij die dag geen piano zou

kunnen spelen (of klokken repareren), dat hij met leren handschoenen aan slechts enkele zachte tikjes durfde geven. Het was potsierlijk, maar Isabel, die anders altijd om hem moest lachen of door zijn onhandigheid vertederd werd, zei nu geïrriteerd dat hij er maar mee moest ophouden. Ze zou de buurman, meneer Prakke, wel vragen om te komen helpen.

Oom Rettich kwam afscheid nemen. Oom Rettich kon mee met een laatste boot naar Engeland. Hij had al een paar keer geprobeerd om Daniël over te halen samen met hem te vertrekken. 'Joden moeten hier weg,' zei hij. 'Er gaat hier hetzelfde gebeuren als in Berlijn. In godsnaam, jij en je kinderen, ga met me mee, laat alles achter, je vrouw is veilig in Zwitserland.'

Daniël wimpelde de paniek van zijn oudoom weg. Nee, hij kon niet vertrekken. Dat was niet nodig ook, hij had zich volledig ingedekt. Te moeilijk om uit te leggen. Maar oom Rettich liet zich niet afschepen. Waaróm niet nodig? Hóé ingedekt? Hoezo te moeilijk? Om van zijn gevraag af te zijn, vertrouwde Daniël hem ten slotte toe dat hij papieren gekocht had, valse documenten. Hij was geen jood meer. Hij had zwart op wit dat hij ooit geadopteerd was door de familie Maandag. Maar in werkelijkheid had hij Groningse ouders. Zo ongeveer... Oom Rettich keek hem niet-begrijpend aan. Hij schudde zijn hoofd en wapperde met zijn hand. Weg daarmee. Weg met die onzin. Hij had zelf al zoveel aan zijn kop. Hij huilde, viel Daniël om de hals en zei dat hij dan maar alleen ging. De familiekoffer liet hij bij Daniël achter, die moest hem nu maar verder beheren. Er zaten brieven en foto's in; belangrijke gebeurtenissen van de familie Maandag in woord en beeld. Het archief van de Maandags. Dat mocht niet verloren gaan. Rettichs bagage voor zijn verdere

leven bestond slechts uit een uitpuilende boodschappentas, een bekraste vioolkist waarin zijn geliefde viool zat en een slappe, vilten zigeunerhoed. Waar hij ook terecht zou komen, hij zou zijn broodje kunnen verdienen met zijn weemoedige Jiddische, Sefardische en zigeunerliedjes. Vroeger in Berlijn was hij stehgeiger geweest in een restaurant. Hij had bij tafeltjes verzoeknummers gespeeld voor dames. En daarna, in de late jaren dertig, speelde hij bij Heck's lunchroom in Amsterdam in het orkest van Malando. Hij had concessies moeten doen. Geen Jiddische liedjes meer, maar tango's. Zijn viool zou hem wel aan zijn broodje helpen. Maar zijn familie zou hij missen. Hij legde zijn hand op Daans hoofd en huilde toen hij hem omhelsde. En hij brabbelde, zoals hij gewend was, een heel verhaal, dat Daan niet verstond, maar toch weer wel, omdat Rettichs half Duits-half Nederlands zo vertrouwd klonk in hun huis.

Het gedreun werd erger. Er vielen bommen op de kazernes vlakbij. Alle voorwerpen in Daans kamer trilden mee: de lamp aan het plafond, de koperen spijlen van zijn bed, de asla van zijn potkachel. De angst zocht trillend zijn weg door het huis en sloeg van de voorwerpen over op de bewoners. Op de marmeren console boven de wastafel schoven de glazen bij iedere dreun een centimeter naar links, terwijl zijn kleren over de stoelleuning een voor een op de grond vielen. Ondanks zijn angst stond Daan er geboeid naar te kijken. Al die dingen die nog nooit uit zichzelf hadden bewogen. Het was net of ze nu zomaar tot leven kwamen. Het verwonderde hem. Hij besloot op zoek te gaan naar nóg meer voorwerpen in huis die meedansten en meetrilden, en ontdekte toen dat de anderen bezig waren hun geliefde bezittingen in veiligheid te brengen. Isabel en Roos bekommerden zich meteen om hun violen. Er was de kleine viool

waarop Roos altijd studeerde; er was van Isabel de grote viool, de viool die nooit meer door haar bespeeld werd. Hij was gewikkeld in een kasjmier doek. En er was de beroemde viool, de viool die zijn moeder vasthield op het portret en waarop ze haar kin legde. Al die violen werden door Isabel en Roos met kussens bedekt terwijl Daans vader dekens van de bedden trok om daarmee zijn vleugel te beschermen. Ze waren zo verdiept in hun eigen zaken, dat ze Daan niet opmerkten. Hij ging zich bedroefd en eenzaam voelen, omdat hij de enige was die niets te redden had.

Plotseling dacht hij aan zijn ratel en aan zijn messen en katapults, en in navolging van wat hij zag, wikkelde hij ze in zijn pyjamasje. De dagen erna hield hij dat pakje stevig tegen zich aan gedrukt.

Na vijf dagen was daar de capitulatie. (Als Daan het woord snel uitsprak, klonk het als mitrailleurvuur.) Daan kreeg het druk. Er gebeurden vreemde dingen die hij nooit had kunnen bedenken. De Duitsers reden met allerlei voertuigen de stad binnen en daar mocht hij niets van missen. Met de jongens van zijn straat keek hij hoe de vrachtauto's de brug over kwamen. De jongens hadden hun katapults bij zich en sommige ook stokken. Daan had zijn messen voor de zekerheid aan een riem om zijn middel gebonden. Ze stonden dicht tegen elkaar aan, verenigd in het samen beleven van gevaar. De Duitsers droegen helmen en geweren, maar ze hadden weer geen messen en katapults, en dus waren ze weer niet zo angstaanjagend als de jongens dachten. Ze zwaaiden zelfs en ze lachten en dat gaf verwarring. De jongens zwaaiden aarzelend terug, met hun katapults en erwtenpijpjes, terwijl Daan, iedere keer als er een vrachtwagen langs hem daverde, verbaasd zijn arm ophief en één keer ratelde.

Er waren ook marcherende soldaten die zongen, net als zijn vader, en één had in het voorbijgaan een hand op zijn hoofd gelegd.